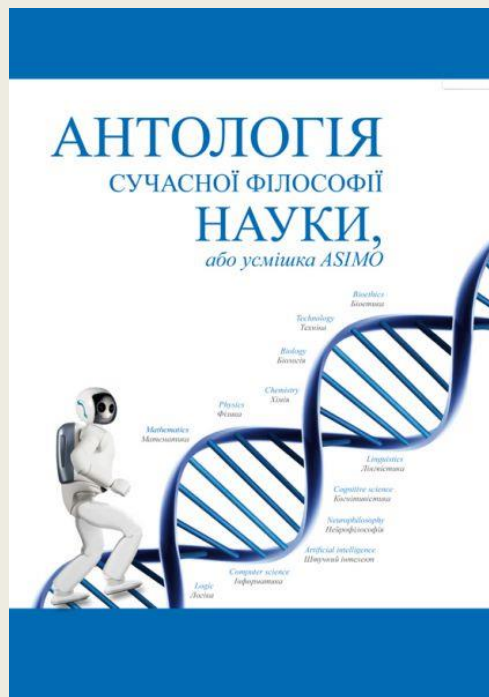

Тема 1. Філософія науки: проблеми взаємозв'язку та взаємодії. Можливості та межі пізнання.

1. Філософія і наука: проблеми взаємозв'язку та взаємодії.
2. Мета і завдання курсу “Філософія науки”.
3. Проблема інтерсуб'єктивності наукового пізнання.

У філософській літературі,

- коли мова заходить про філософію науки, мають на увазі, **по перше**, напрямок в західній і вітчизняній філософії, орієнтований на осмислення феномена науки як духовного явища, і, **по-друге**, спеціальну філософську дисципліну з власним предметом дослідження.

Філософія науки

- — розділ філософії, який вивчає поняття, границі і методологію науки. Разом з тим, існують більш спеціальні розділи філософії, наприклад: філософія медицини, філософія фізики, філософія економіки тощо.

Метою курсу «Філософія науки» є

- **здобуття та поглиблення** комплексу знань, вмінь та інших філософських компетентностей, спрямованих на формування *системного* наукового світогляду, професійної етики та високої методологічної культури на основі гуманістичних цінностей.

Вивчення філософії науки має

ДОПОМОГТИ

–вченому проблематизувати теоретико-методологічні засади своєї дисципліни, розширити предметне поле дослідження, забезпечити перехід процесу пізнання від природничих наукових знань та уявлень до їх філософського розуміння.

Слід філософію зробити більш відкритою,

- щоб філософи могли вирішувати глобальні проблеми, що виникають, шляхом плідної взаємодії з іншими дисциплінами в гуманітарних, соціальних та природничих науках, з іншими видами діяльності в економічній, соціальній, політичній та релігійній сферах, а також з різноманітними культурами і традиції.
- Заохочувати філософські роздуми стати публічними дискурсами щодо постійних проблем людини, таких як екологія, справедливість та мир.

Актуальність викладання курсу «Філософія науки»

- як змістовної складової підготовки докторів філософії (PhD) зумовлена низкою протиріч, що виникають у процесі модернізації даного рівня системи освіти. По-перше, в умовах зростання автономії закладів вищої освіти виникає можливість перерозподілу навантаження в інтересах профільних дисциплін. По-друге, перманентні суспільні трансформації спричинили певну недовіру відносно значущості, а часом й доцільності, гуманітарної складової у комплексній підготовці фахівця.

Дійсно,

- трансформації сучасної соціальної реальності слід брати до уваги. Зростання автономії закладів вищої освіти буде відповідати своїй сутності лише за умови вільної й неупередженої збалансованості вузькопрофесійної й гуманітарної складової підготовки фахівців. Невипадково Кантівська концепція моральної автономії людини виходить на передові рубежі сучасної світової науки. Відбувається пере-відкриття Канта. Аспірантам важливо зрозуміти й відчути важливість та актуальність висновків великого-філософа.

Цікаво також зазначити

- важливість й актуалізацію у різноманітних контекстах ідей видатного гуманіста ХХ століття А. Швейцера. Гуманізм А. Швейцера, безумовно, є не просто абстрактною ідеєю, а скоріше практичною людяністю в конкретності, свого роду практичною або "конкретною людяністю». Швейцер був моральним генієм конкретного гуманізму. У своїй етичній практиці він не вводив в оману через будь-які теоретичні невизначеності, перипетії чи труднощі. У своїй етичній практиці він рішуче і послідовно переслідував свою справу, будучи свого роду "моральним генієм" гуманістичної практики. Тут він був непохитним у досягненні всебічного раціоналістичного фундаменту теорії гуманізму взагалі.

На XXIV Всесвітньому філософському конгресі

- впливу його думок на гуманітарну складову сучасної науки присвятив свою пленарну лекцію видатний німецький професор Ганс Ленк. Він порадив молодим науковцям: ««Не завжди покладайтеся на абстрактні моральні правила та накази, але здійснюйте більш гуманний індивідуальний та ситуаційно-орієнтований спосіб життя» [1, с. 409].

Викладання курсу «Філософія науки»

- має відповідати сучасним викликам інформаційного суспільства й запобігати поширенню антигуманних технологій у стрімкому потоці сучасних наукових досягнень.

Основні *завдання* вивчення філософії науки полягають у наступному:

- поглиблене вивчення найбільш гострих і актуальних проблем та головних досягнень сучасної філософської думки, теоретичних підходів до наукових досліджень;
- створення теоретичного підґрунтя для наукової діяльності;
- поглиблений розгляд методологічних засад наукових досліджень;
- оцінка місця та ролі наукового пізнання в загальнолюдській культурі;
- аналіз зв'язку філософських концепцій з проблемами сучасної медицини як науки;

- визначення світоглядної, методологічної та аксіологічної ролі філософії науки в розвитку теоретичної та практичної медицини;

- аналіз евристичних можливостей сучасної філософії науки у поглибленні онтологічного та гносеологічного статусу норми, патології, здоров'я та хвороби;
- з'ясування механізму впливу філософії науки на формування **клінічного мислення**;
- обґрунтування моральних, соціально-педагогічних та методологічних аспектів діяльності науковця у контексті проблем сучасної медичної етики та біоетики.
-

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти повинні

- ***знати:***
- основні концепції філософії науки, філософські проблеми в підвалинах сучасної науки, фактичні дані, що свідчать про нерозривність філософського і наукового знання;
- зміни в структурі науки, її методах та засобах наукового пізнання; актуальні питання сучасної філософії науки, що пов'язані з пошуком нової раціональності та нової науковості;
- можливості використання наукових форм і методів в різноманітних формах пізнання світу;
- найважливіші можливості наукової співпраці, перспектив міждисциплінарних досліджень, визначаючи позитивні/негативні аспекти своєї власної області дослідження;
- історію розвитку та сучасний стан наукових знань з філософії науки та філософії медицини;
- специфіку наукового пізнання в медицині та форми її виявлення;
- актуальні теоретичні дискусії та тренди у біологічних та медичних науках.

вміти:

- використовувати професійно-профільні знання й практичні навички для вирішення практичних завдань в галузі сучасної філософії і науки;
- аналізувати, синтезувати та обговорювати сучасні теоретико-методологічні підходи, в межах та поза областю дослідження, ставити загальні теоретичні проблеми та планувати шляхи їх вирішення;
- використовувати загальні методи наукового пізнання, які слугують засобом високої комунікативної активності сучасного науковця;

мати поняття щодо:

- застосовування принципів наукового дослідження у розробці діагностичних та терапевтичних рішень;
- нових напрямків наукових досліджень сучасної філософії науки;
- етичних та біоетичних принципів наукового дослідження;
- сучасних підходів до міждисциплінарних наукових досліджень.

Сьогодні розробка й втілення наукових досягнень

- передбачає й має перманентно включати у простір своїх цінностей і оцінок саме гуманітарну складову. Світ прислухається до прогнозів авторитетних вчених щодо призначення і перспектив сучасної науки. Невірне трактування та розуміння свободи волі у цій галузі може загрожувати самому існуванню людства. У заключній резолюції XXIV Всесвітнього філософського конгресу [див.: 1] йдеться про завдання філософії та філософів протистояти тенденції формування людини-робота. Це може бути, навіть, оптимістично запрограмований актор. Але щоб стати людиною-суб'єктом, він має пропустити цю інформацію через своє серце, стати емоційним суб'єктом.

- застосовувати критичні знання, закріплюючи їх написанням рецензій на статті чи книги або реферату за тематикою філософських та методологічних проблем науки;

- аналізувати та посилатися на відповідні найбільш передові філософські підходи, концептуальні та теоретико-методологічні засади щодо наукових досліджень в письмовій формі в статтях та дисертації, через усні виступи та презентації;
- спиратися на методологічний інструментарій сучасної філософії науки для розкриття дослідно-теоретичною медициною свого об'єкту – здоров'я та хвороби людини;
- аналізувати сутність інтеграційних тенденцій в медицині на основі теорії систем, інформатики, екологічних, синергетичних та інших ідей, принципів та методів;
- застосовувати інформаційні технології та філософську літературу при аналізі сучасних актуальних проблем медичної теорії та практики.

Так, філософська антропологія, філософія свідомості, соціальна філософія

лежать в основі медичної теорії адаптивного реагування (теорія адаптації - загальнобіологічна теорія медицини, проте медицина має справу не тільки з біологічними адаптаціями, але і з адаптацією соціальною, тобто пристосуванням людини до суспільного життя .

Термін "новий матеріалізм"

- був вперше використаний Мануелем Деланд (американсько-мексиканський вчений) і Розі Брайдотті (австралійсько-італійська дослідниця) в другій половині 1990-х. В рамках цього підходу критикується дуалістичне мислення, міцно вкорінене в гуманістичних традиціях, вплив яких і сьогодні переважає в сучасній філософії науки.

Новий матеріалізм

- розвивається в одному проблемному полі з постгуманізмом і ставить під сумнів "живучість" і стабільність індивідуалізованого ліберального суб'єкта.
- **Новий матеріалізм** показує, яким чином значення / розум завжди (вже) є матеріальним, яким чином матерія обов'язково постає як щось пов'язане з розумом / значенням і яким чином природа і культура - це завжди (вже) "природокультури".
- Можна сказати, що **новий матеріалізм** є початковим пунктом постлюдської чутливості, спрямованої на подолання **антропоцентризму**.

Новий матеріалізм

- виходить з єдності існуючих атрибутів матерії - ідеального і матеріального (наявного буття), визнає існування ідеальної протяжності, універсального закону випереджаючого відображення, взаємного відображення ідеального і матеріального, приходить до визнання тези про те, що ідеї Платона не суперечать новому матеріалізму. Існує матеріально-ідеальне двоєдність. При цьому ідеальне не впливає з матеріального чи навпаки. Вони вирішальним чином одночасно впливають один на одного.

Розвиток науки визначається не тільки внутрішніми раціональними аспектами наукового знання

- а й не меншою мірою також зовнішніми, не пов'язаними безпосередньо з самим знанням, чинниками. Соціально-історичні та культурні чинники обумовлюють не тільки швидкість чи напрям розвитку науки, але й її зміст та концептуальну основу.

Остаточно дана особливість розвитку наукового знання була визнана тільки у другій половині ХХ століття.

- До того ж часу наука мислилась як щось цілком об'єктивне й раціональне. Вважалося, що наукова діяльність цілком позбавлена будь-яких особистих упереджень та суб'єктивних уподобань, що вона є незалежною (принаймні у своїй змістовній формі) від політичних, релігійних, культурних та інших факторів, наявних у суспільстві. Тобто наука вважалась чимось цілком самодостатнім і автономним.

Наука –

- це не тільки знання самі по собі, але і також діяльність, люди та суспільні інститути, що здійснюють цю діяльність. Тобто наука вже за своїм визначенням є соціальним феноменом.*

Дюркгейм (Німецький філософ (XX ст.))

- намагався побудувати соціологічне пояснення генези основних категорій і логічних структур людського мислення. Він зазначав, що ідеї сили, протиріччя, часу і простору неоднакові у різних людських груп і здатні змінюватися протягом часу. Це вказує на те, вважав він, що категорії й закони логіки якоюсь мірою залежать від історичних, а також, тим самим, від соціальних факторів

Так, уявлення про час у різних соціальних груп є похідними від соціальних ритмів колективного життя групи.

- Однак, ці ритми так чи інакше пов'язані з певними фундаментальними періодичними процесами фізичного світу. Фізичний і соціаль-ний світи разом утворюють одну загальну область природних явищ. Таким чином, усі соціально обумовлені категорії будуть певною мірою "об'єктивними". Об'єктивність стає все більш визначальною у міру розвитку процесу соціальної еволюції, в ході якої наука замінює релігію в якості основи людської думки. **Тобто у міру розвитку людських суспільств інтелектуальна діяльність усе більше звільнюється від соціальних обмежень.(єдність, кореляція універсалізму й релятивізму!)**

На соціальну обумовленість наукового знання вказував також К. Маркс.

- Його погляди на науку впливають з його загальнофілософських і економічних підходів, згідно з якими історія людства є історією постійного перетворення (олюднення) людством природи чи зовнішнього об'єктивного світу. В ході такого перетворення людство створює знання про зовнішній світ. Знання завжди є відповіддю на економічні чи інші потреби різних соціальних груп, воно завжди обмежується ідеологічними передумовами, властивими тим чи іншим способам виробництва. Виникнення капіталістичного суспільства дало сильний поштовх розробленню й зростанню наукових знань про природу. Це було зумовлено економічними інтересами буржуазії.

Природознавство

- було покликане створювати практичні ефективні наукові знання, що використовувалися в ролі безпосередніх економічних засобів. Тобто, починаючи з ХІХ століття, наука тісно пов'язана з капіталістичною економікою та технологічним оновленням, якого вимагає капіталізм. Спочатку як сам капіталізм, так і природознавство були однією з тих сил, що покликані звільнити людство з-під влади марновірства та помилок релігійного мислення. Разом з тим, наука з часом перетворюється для буржуазії в один із засобів експлуатації. У сфері промислового виробництва наука сприяє "дегуманізації людини"

На початку ХХ століття тему соціології знання розробляли Й. Штарк, К. Мангейм, М. Вебер та ін.

- Так, Карл Мангейм у своєму соціологічному аналізі поєднує здобутки марксистської філософії знання з ідеями неокан-тіанства з його чіткими розмежуванням природничих і гуманітарних наук. Це робить його аналіз дещо суперечливим і непослідовним. *З одного боку, він зазначає цілком об'єктивний і статичний характер природничого знання.*

Мангейм

- намагався створити нову реляційну епістемологію, що дозволила б проводити аналіз наявного знання на більш прийнятній основі, а також проводив паралелі між ситуацією в епістемології й фізиці того часу, коли старі методи спостереження й вимірювання класичної фізики виявились недостатніми для квантової фізики й були відкинуті

Джерелом такого характеру є

- *незмінність явищ матеріального світу та зв'язків між ними. Через це природниче знання розвивається більш-менш лінійно й послідовно шляхом поступового накопичення незмінно достеменних висновків щодо стабільного матеріального світу. Зовсім інша річ – продукти культури чи соціальні явища, щодо яких неможливі неупереджений аналіз та безстороння об'єктивність. Будь-який дослідник починає свій аналіз культурних явищ, відштовхуючись від структури значень, властивої його власній культурі. Природниче знання є особливим випадком, який знаходиться за межами соціологічного аналізу. Бажаним є лише такий тип знання, який є вільним від усіх впливів світогляду суб'єкта*

Виходячи з ототожнення об'єктивності й інтелектуальної згоди, Мангейм приділяє велику увагу також проблемі релятивності знання.

- **Згода** можлива лише за умови вільного переведення результатів однієї системи поглядів в іншу. Якщо такого немає, то слід чекати на появу нової більш широкої системи, в якій попередні будуть виконувати роль поодиноких випадків. Стара статична епістемологічна концепція, в основі якої лежала **ідея істинності як відповідності фактам**, доступним безпосередньому спостереженню, є неадекватною більшості сфер мислення.

Подальший соціологічний аналіз наукового знання, що спирався на роботи Р. Мертон

- Протягом приблизно 30-ти років він намагався не торкатися змістовної сторони наукового пізнання, обмежуючись переважно **вивченням впливу нормативних настанов на розвиток науки**. Так, сам Мертон вивчав розподіл винагород у науці, економічні, технічні, військово-ві фактори, що сприяли зародженню й зростанню сучасної науки.

Мертон також уперше окреслив таку категорію, як "**науковий етос**"

- – *тобто сукупність етичних настанов та ціннісних орієнтирів, що їх санкціонують і підтримують.*
- Він стверджував, що **пуританський комплекс** цінностей в Англії призводив до стимулювання сучасної науки, оскільки пуритани надавали особливої ваги таким культурним цінностям як корисність, раціональність, індивідуалізм, анти-традиціоналізм та земний аскетизм, які є паралельними аналогічним цінностям науки.

Разом з тим, слід підкреслити, що

- Мертон ніколи не намагався зафіксувати будь-який прямий зв'язок між пуританськими цінностями й інтелектуальними здобутками наукової діяльності. Однак саме пуританські цінності є найбільш сприятливими для розвитку науки.

Концепція наукового етосу

- як системи регулятивів, що роблять можливим для науки виконувати її соціальні функції, є ключовим у системі сучасної теоретичної соціології науки. Еволюція змісту наукового етосу та відображення й сприйняття цього феномена філософською теорією тісно пов'язана з еволюцією форм наукової раціональності. Паралельно трансформації наукової раціональності відбувся перехід від так званого класичного наукового етосу (етос Мертонна) до сучасного (етос Зімана).

Етос Мертона (етос класичної науки)

- Часто позначається аббревіатурою ***CUDOS*** .
- З англ-лійської мови (студентський сленг) цей акронім, перекладається дослівно як "шана, престиж, повага". Строго кажучи, методологічно правильне значення аббревіатури відповідає словосполученню "інституціональна структура винагороди".

Communism або communalism

(КОМУНІЗМ, КОМУНАЛІЗМ):

- **суб'єктом**, що виробляє нове знання, є наукове співтовариство в цілому, а не окремий вчений, оскільки кожен дослідник користується всією накопиченою на цей час сукупністю наукових знань. Як наслідок, по-перше, всі дослідники мають рівні права на володіння обґрунтованим і достовірним знанням і, по-друге, нові наукові результати і теорії підлягають негайному опублікуванню для загального відома.

Universalism (універсалізм):

- наукове знання є об'єктивізованим і деперсоніфікованим, наукові закони діють завжди і там, де наявні необхідні та достатні умови їх обґрунтованості та достовірності. **Отже,** оцінювання наукових даних повинно проводитися виключно за ознаками логічної та емпіричної узгодженості; посилення на етнічну або расову приналежність, стать, репутацію, а також приналежність до наукової школи, політичні та інші переконання дослідника (так звані *argumentum ad hominem* – "доводи до людини") не є допустимими і не беруться до уваги.

Disinterestedness (неупередженість, незацікавленість):

- метою професійної діяльності вченого є пошук об'єктивної істини, ніякі міркування щодо можливої користі чи шкоди від отриманих знань не повинні мати вплив; наукове знання є етично нейтральним, до нього не можуть бути застосовні категорії добра і зла. Відповідальність за наслідки використання наукового знання лягає на **суспільство** (державу, політиків, бізнесменів, громадські організації), але не на наукове співтовариство.

Organized Skepticism (організований скептицизм):

- "De omnibus dubitandum est" – "піддавай все сумніву". Професійні вчені зобов'язані прагнути виявляти помилки в будь-якому науковому дослідженні, ставити під сумнів усі опубліковані наукові результати, як власні, так і отримані іншими вченими; оскільки методологія наукового пізнання заснована на здатності перетворювати виявлені помилкові знання у джерело істини.

Пізніше до цих основних Мертон додає ще декілька додаткових норм,

- таких, наприклад, як
- *оригінальність,*
- *інтелектуальна скромність,*
- *незалежність,*
- *емоційна нейтральність,*
- *безсторонність.*

Серед усіх зазначених принципів *універсалізм* є одним із найважливіших .

- Наукове співтовариство повинно будуватися згідно універсалістськими критеріями, які є соціологічно непроблематичні або можуть бути покладені в основу соціальної стратифікації (розподілу на страти, тобто групи) науки. При цьому мають ураховуватися тільки наукові заслуги і ніщо більше. Наукове співтовариство має наближатися до **меритократії**, соціальної системи, що стратифікована за принципом індивідуальних досягнень

у трактуванні Мертоне

- наведені принципи є саме імперативами, тобто приписами, ідеальними образами поведінки вченого, а не дескрипторами (об'єктивними описами) дійсної поведінки "середньостатистичного" вченого. Однак саме їхнє існування у свідомості наукового співтовариства в якості зразка поведінки забезпечує виконання соціальним інститутом науки його основних соціальних функцій – генерації нового "позитивного", тобто "загальноновживаного" знання, розуміння і пояснення реальності.

У повсякденному житті,

- як вказував сам автор концепції наукового етосу, кожен дослідник дотримується системи взаємовиключних, але **ситуативно необхідних поведінкових стереотипів.**

- 1) передавати якомога швидше свої наукові результати колегам, але не повинен поспішати з публікаціями;
- 2) бути сприйнятливим до нових ідей, але не повинен піддаватися інтелектуальній "моді";
- 3) прагнути здобути таке знання, що отримає високу оцінку колег, але не повинен працювати безвідносно до оцінок інших вчених;
- 4) ~~Закричати нові ідеї, але відповідно повинен:~~ підтримувати необачні ви-сновки;

- 5) докладати максимальних зусиль для визначення питань, що належать до його компетенції, але, при цьому, вчений зобов'язаний
- 6) бути вкрай точним у формулюваннях та деталях, але не пам'ятати, що ерудиція іноді гальмує творчість; ставати педантом, адже це шкодить змісту;
 - 7) завжди пам'ятати, що знання універсальне, але вчений не повинен забувати, що будь-яке наукове відкриття робить честь нації, представником якої воно здобує;
 - 8) виховувати нове покоління вчених, але не віддавати навчанню молоді занадто багато уваги і часу;
 - 9) вчитися у великого майстра і наслідувати його, але не бути схожим на нього [

Сучасна (постакадемічна) наука і науковий етос Зімана (*PLACE*)

- "те, що можна було б назвати пост-академічною наукою, відрізняється від більш раннього стереотипу класичної науки, підмінюючи ринкову конкуренцію концептуальних популяцій і наукових шкіл – їх носіїв командно-адміністративним управлінням. Дослідницькі групи працюють, виконуючи команди, подібно до маленьких фірм, що виробляють конкурентоспроможний товар для ринку. Комерційна підприємливість і особиста мобільність заміщає професійну відповідальність і стабільність кар'єри як принципи організації науково-дослідницької діяльності".

Цей процес

- супроводжується появою в семантичному кодї наукового співтовариства термінів-брендів, раніше тут невідомих, запозичених ззовні – з культури громадянського суспільства, сформованої на Заході в останні кілька століть (**менеджмент, контракт, адміністрування і контроль, відповідальність, навчання, зайнятість**). Дж. Зіман небезпідставно вважає їх ознакою прогресуючої (перманентної) "бюрократизації" і заявляє, що виживання фундаментальної науки в новому соціальному контексті вельми "дивовижно".

Трансформація науки

- в постакадемічну форму відбувалося паралельно заміщенню етоса класичної науки (етоса Мертонна) так званим етосом Зімана (етос постакадемічної науки), тобто радикальною зміною вартісних пріоритетів наукового співтовариства. Акронімом цього етосу став **PLACE**. Згідно з етосом у сучасній науці діють такі імперативи

proprietary (патентоздатність):

- на наукове знання поширюється право інтелектуальної власності, патенту, замість загального володіння цим науковим знанням;

local Authoritarism (локальний авторитаризм):

- тематика і цілі наукового дослідження визначаються авторитарно, адміністративним шляхом, а не волею дослідника; соціальна автономія наукового співтовариства й окремого вченого de facto більше не діє.

commissioned ("на замовлення")

- – метою наукового дослідження є не отримання нового знання відповідно до внутрішніх потреб розвитку науки, а вирішення практичних (соціальних, економічних та/або політичних) проблем, тобто "соціальне замовлення";

expert Work (експертна оцінка)

- – суб'єктом наукового дослідження є не наукове співтовариство, а нечисленна група експертів; результати дослідження оцінюються відповідно до здатності вирішити за допомогою дослідження поставлену практичну задачу.

У реальному науковому співтоваристві

- встановлюється певний па-ритет між двома етосами – етосом Мертона, характерним для співтова-риства вчених, орієнтованих на традиційні цілі та цінності чистої науки, і етосом Зімана, тобто цінностями і нормативами спільноти, орієнтованої на завдання прикладного дослідження.

У цьому аспекті

- йдеться не про селекції найбільш валідних (відповідних) теорій та гіпотез, і про критерії такої селекції, тобто про засади та конкурентні процедури верифікації наукового знання. Йдеться про "соціокультурну мотивацію" науково-пізнавальної діяльності як такої.
- Про це буде йти мова у наступних лекціях.